

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.25.1.37-49>

Katarina Šmid

Upodobitev otrok in njihove starosti na primeru stel, pripisanih isti celejski delavnici

Upodobitve otrok na nagrobnih spomenikih so v rimsko sepulkralno umetnost vstopile relativno pozno, saj najzgodnejši primerki segajo šele v pozno republikansko dobo, pogostejše so postale pod vplivom družinskih zakonov cesarja Avgusta (*Lex Iulia de maritandis ordinibus*) iz leta 18 pr. Kr., s katerimi je želel povečati nataliteto med rimskimi državljani,¹ njihovo število pa je opazneje naraslo šele v 2. stoletju.²

Z ikonografskega stališča je načeloma upodobitvam otrok bilo posvečene manj pozornosti kot odraslim. Običajno so jih zaznamovale telesne in obrazne značilnosti, ki namigujejo na otroškost, a njihove prave oziroma točnejše starosti praviloma zgolj z upodobitve ni moč jasneje opredeliti. Na splošno so videti stari med pet in dvanajst let, medtem ko dojenčki in najmlajši otroci izrazito redko nastopajo in so tudi bolj kot ne izjemoma omenjeni na napisih.³ Po ikonografiji so otroci (seveda v pomanjšanem merilu) običajno bili podobni staršem; fantki očetom in deklice materam, redkeje so jih zaznamovale izrazite otroške obrazne poteze, kot so npr. okrogla lička.⁴

1 Cf. Franck, »Augustus' Legislation on Marriage and Children«, 44–48; Wallace-Hadrill, »Family and Inheritance«, 58–72; Huskinson, »Disappearing Children«, 93.

2 Boatwright, »Children and Parents on the Tombstones of Pannonia«, 304–305, op. 53; Rawson, *Children and Childhood in Roman Italy*, 22, 31; Larsson Löven, »Children and Childhood in Roman Commemorative Art«, 302.

3 George, »A Roman Funerary Monument«, 183; Rawson, *Children and Childhood in Roman Italy*, 42, 340–341; Šašel Kos, »Centenarians in the Emona Area«, 181, op. 26; Larsson Löven, »Children and Childhood in Roman Commemorative Art«, 304.

4 Pflug, *Römische Porträtstelen in Oberitalien*, 73; Mander, *Portraits of Children*, 62–64, 68–69.

Čeprav so bili najmlajši otroci redkeje upodobljeni ali celo zabeleženi med pokojniki,⁵ pa epigrafske raziskave kažejo, da mlajši kot so bili, natančneje je napis sporočal njihovo starost, s čimer so na eni strani starši morda želeli dodatno poudariti kruto *mors immatura*, na drugi strani pa naj bi tako slehernemu mimoidočemu bilo povsem jasno, zakaj ni moč naštetih političnih oziroma družbenih »dosežkov« pokojnika in bi navedba starosti prevzela funkcijo epiteta.⁶ Manj verjetno se zdi, da bi navajanje točnih let, mesecev, celo dnevov in v najbolj skrajnih primerih ur bilo znak večje starševske ljubezni⁷ kot v primerih, ko je bila starost zaokrožena na pet let.⁸

Pri številnih spomenikih je – tudi zaradi finančnih stroškov, ki so marsikateri družini onemogočali, da bi vse omenjene osebe dobile svoj portret – na napisu (zlasti na zgodnejših rimskih nagrobnikih osvobodencev)⁹ navedeno večje število družinskih članov, kot jih je upodobljenih. Pri tem ostaja uganka nesporna identifikacija (razen v redkih primerih, ko napis podaja neposreden namig), pa tudi to, ali so portretiranci svoj prostor na likovnem polju dobili še za časa življenja ali pa so bili izklesani posthumno.¹⁰ Vkolikor je epitaf sporočal več imen, so se z večjo verjetnostjo odločali za portretiranje starejših otrok moškega spola kot njihovih mlajših sorojencev in sorojenk.¹¹

Osnovna upodobitvena shema pri nagrobnih spomenikih s portreti je večinoma enaka, saj je na veliki večini na levi upodobljena ženska in na desni moški.¹² Zastopanost otrok in njihova umestitev med družinske člane, saj jih le redko najdemo samostojno upodobljene,¹³ pa se razlikujeta glede na provinco oziroma regijo Italije.¹⁴ V donavskih provincah so družinski člani navadno razporejeni tako, da so otroci postavljeni na sredino v prvi prostorski plan, pred starše.¹⁵

Vzporejanje likovne upodobitve pokojnih otrok in epitafa podaja zanimivo sliko, saj starost, izpričana v napisu, nemalokrat kaže odstopanja od tiste, ki jo kaže portretiranec. V redkejših primerih je tako videti starejši in v bistveno pogostejših mlajši, kar velja tudi za donavske province, v katerih se pri

5 Gl. zg.

6 Sigismund-Nielsen, »Children for Profit and Pleasure«, 40–41; Hope, *Constructing Identity*, 20–21; Mander, *Portraits of Children*, 30.

7 O tej tezi: Coulon, *L'enfant en Gaule romaine*, 159–160; Mander, *Portraits of Children*, 31, op. 46, z navedeno literaturo.

8 Mander, *Portraits of Children*, 30–31. O navajanju in zaokroževanju starosti cf. Šašel Kos, »Centenarians in the Emona Area«, 183–187.

9 Cf. Zanker, »Grabreliefs römischer Freigelassener«, 285–296.

10 Mander, *Portraits of Children*, 23.

11 Cf. Sigismund-Nielsen, »Children for Profit and Pleasure«, 42; Mander, *Portraits of Children*, 17–18.

12 Cf. Mander, *Portraits of Children*, 66.

13 Boatwright, »Children and Parents on the Tombstones of Pannonia«, 300.

14 Cf. Shaw, »The Cultural Meaning of Death«, 1991, 73–80; Mander, *Portraits of Children*, 68–71.

15 Mander, *Portraits of Children*, 85.

nagrobnih spomenikih starost in portret velikokrat nista ujemala.¹⁶ Razlogi za diskrepanco so večplastni. Manj verjetno se zdi, da bi šlo za neke vrste starševsko nostalgijo po otroških letih prežgodaj umrlega potomca. Bolj smiselno se zdi domnevati, da so naročniki bodisi kupili nagrobni spomenik z vnaprej vklesano osnovno shemo¹⁷ bodisi so se za »pomlajšane« otroke odločili zato, da bi pokazali njihovo mesto v družini oziroma namignili na relacijo starši – otrok,¹⁸ medtem ko so pri »postaranih« otrocih bržkone tudi z izbiro atributov želeli pokazati, kaj bi moral njihov potomec postati oziroma za kakšno kariero je bil prikrajan.¹⁹ Pri nekaterih primerkih pa gre razlike med upodobitvijo in napisom pripisati tudi ponovni uporabi spomenika, pri čemer so se novi lastniki bolj ali manj uspešno trudili zakriti sledi prvotnega napisa.²⁰

Določene razlike med navedeno starostjo in upodobitvijo otroka podaja tudi skupina štirih stel iz Celeje, ki jih je Erwin Pochmarski na podlagi slogovnih podobnosti v portretih ter nekaterih drugih dekorativnih elementov, kot so bršljanove vitice, pripisal isti delavnici. Glavnega mojstra je poimenoval z zasilnim imenom »Mojster iz Celeje« (*Meister von Celeia*), delavnica pa naj bi bila aktivna v zadnji četrtini 3. stoletja.²¹

Stelo, vzdano v severno steno hiše na današnjem Glavnem trgu 11 v Celju (gl. Slika 1),²² je, kot sporoča epitaf, dal postaviti za časa življenja neki Marcellin sebi in že pokojnima soprogi Avreliji Basini ter hčeri Avreliji, umrli pri tridesetih letih.²³ V niši nad napisnim poljem je na desni upodobljen oče, levo njegova žena, v sredini, v prvem prostorskem planu, pa hči, ki je upodobljena kot otrok, čeprav je bila dejansko precej starejša. Je za polovico glave manjša

16 Goette, »Beobachtungen zu römischen Kinderportraits«, 459–460; Mander, *Portraits of Children*, 19–21.

17 Tako kot pri drugih nagrobnih spomenikih lahko tudi pri spomenikih z upodobitvami otrok govorimo na eni strani o serijsko proizvedenih izdelkih s predhodno izklesano shemo in na drugi strani o individualnih naročilih; cf. Coulon, *L'enfant en Gaule romaine*, 155–157; Carroll, *Spirits of the Dead*, 108–113; Mander, *Portraits of Children*, 23, op. 25.

18 Mander, *Portraits of Children*, 23–24.

19 Mander, *Portraits of Children*, 43–44, 59–60. Najbolj eklatanten primer je nedvomno nagrobnik Kvinta Sulpicija Maksima (Rim, Musei Capitolini, Centrale Montemartini, inv. št. 1102), kjer je pri enajstih letih, petih mesecih in dvanajstih dnevih umrli Kvint upodobljen kot odrasli govornik (*orator*) v togi in z zvikom ter vklesano lastno pesmijo, s čimer so starši poudarili njegovo izvrstno izobrazbo ter velike izjalovljene upe po uspehu (cf. Garulli, »A Portrait of the Poet«, 83–94).

20 Cf. Carroll, *Spirits of the Dead*, 108–109; Mander, *Portraits of Children*, 22.

21 Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«. Tem podobnim sta še dve steli brez upodobitve otrok (Celje, cerkev sv. Maksimilijana Celjskega in Pokrajinski muzej Celje, inv. št. 92), ki pa bržkone prej spadata v bližino te delavnice (Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«, 59).

22 Za najdiščne okoliščine: Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 158, št. 134.

23 Hoffiller in Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, 26–27, št. 53; Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«, 412, št. 1; Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 158–159, št. 134; Mander, *Portraits of Children*, 265–266, št. 499; Lupa 3613. Napis je transkribiran po Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 158, št. 134: *Marcellinu(s) Aviti (filius) v(ivus) f(ecit) / sibi et suis Aur(eliae) Bassin(a)e / con(iugi) kar(issimae) o(bitae) an(norum) LXXX Aur(eliae) Pothe/ntin(a) e fil(iae) kar(issimae) o(bitae) an(norum) XXX.*

od staršev in v levici drži neko žival, morda ptico (?),²⁴ ki je eden najpogostejših atributov pokojnih, še neodraslih otrok.²⁵ Mati polaga desnico na nje-no ramo, prav tako morda tudi oče, česar zaradi slabše ohranjenosti površine ni mogoče z gotovostjo potrditi. Obe ženski sta oblečeni enako, v tuniko²⁶ in plašč s široko borduro.²⁷

Slika 1: Marcelinova stela, vzdana v hišo na Glavnem trgu 11, Celje; foto Ortolf Harl.

Naslednjo stelo te delavnice sta postavila Avrelij Sekundin in Avrelija Valentina svojemu pri sedmih letih umrlemu sinu Avreliju Sekundijanu (Celje, Pokrajinski muzej Celje, inv. št. L 82; Slika 2), upodobljenemu na sredini in v istem prostorskem planu.²⁸ Otrok v desnici drži *stylus*, s katerim piše na

24 Erwin Pochmarski je mnenja, da bi lahko šlo tudi za jabolko (Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«, 416), kar se mi glede na ohranjene obrise zdi manj verjetno.

25 Cf. Mander, *Portraits of Children*, 37.

26 Tunika je tudi sicer bila običajno vsakodnevno oblačilo otrok, pri čemer se v provincah tunika deklic in dečkov velikokrat nista razlikovali (cf. Backe, »Römische Kinderkleidung«, 61–62).

27 Franz Glaser je v tej borduri prepoznal *omophorion*, kakršnega je imela *palla contabulata*, razširjena v poznem 3. stoletju (Glaser, »Isisverehrerinnen in Noricum«, 128–129).

28 Schober, *Die römischen Grabsteine*, 83, št. 182; Hoffiller in Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, 29, št. 58; Eingartner, *Isis und ihre Dienerinnen*, 77, 165–166, št. 137; Goette, »Römische Kinderbildnisse mit Jugend-Locken«, 211, št. 14; Boppert, »Ein freistehendes Rundmedaillon«, 63–64; Glaser, »Isisverehrerinnen in Noricum«, 128–129; Visočnik, »"Crudeles parentes"«; Mander, *Portraits of Children*, 265, št. 497; Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 115–116, št. 92; Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«, 413, št. 3; Lupa 3118. *D(is) M(anibus)*

Slika 2: Stela Avrelija Sekundina, Pokrajinski muzej Celje, inv. št. L 82; ©Pokrajinski muzej Celje.

diptih,²⁹ tako atributa kot dejanje pa namigujeta na izobrazbo, na katero so gledali tudi kot na vstopnico za dosego višjega družbenega statusa od staršev.³⁰ Njegov najbolj prepoznaven znak je poudarjeni čop las na levi strani glave, v katerem se zlahka prepozna Horusov čop (*Jugendlocke*, *Horuslocke*), kakršen je označeval posvečence v Izidin kult.³¹ Zaradi pričeske matere, Avrelije

Aur(elius) Secundinus / et Aur(elia) Valentina con(iux) / vivi fec(erunt) sibi et Aur(elius) / Secundianus fil(ius) / o(bitus) an(norum) VII crudeles / parentes facere cur(averunt) (transkribirano po: Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 116, št. 92).

29 O atributih, povezanih z izobraževanjem, na otroških nagrobnih spomenikih cf. Mander, *Portraits of Children*, 43–45.

30 Cf. Rawson, *Children and Childhood in Roman Italy*, 17–20; Garulli, »A Portrait of the Poet«, 93–94; Mander, *Portraits of Children*, 43–44.

31 O Izidinem kodru pri otrocih cf. zlasti Backe-Dahmen, »Roman Children and the "Horus Lock"«, 512–517.

Valentine, ki naj bi posnemala egipčansko, ter velikega cveta v njeni desnici, medtem ko drugo roko polaga na sinovo ramo, se je domnevalo, da je kultu pripadala tudi ona.³² Na drugi strani pa nad čelom skrbno počesani lasje, ki so speti na temenu (*Scheitelzopf*)³³ prej govorijo v prid modi 3. stoletja³⁴ in ne odgovarjajo pričeski, povezani z Izido.³⁵ Mož v levici drži *rotulus*, pri čemer ima iztegnjen meziniec, tako da je dobro viden velik prstan, kar kaže bodisi na njegov visok družbeni status bodisi na neko pomembnejšo funkcijo (svečeniško(?)) znotraj kulta.³⁶

Glavni atribut otroka je nedvomno Horusov čop, ki je posvečence lahko krasil že zelo zgodaj.³⁷ Tega se je obredno odstriglo ter darovalo boginji med sprejemom oziroma dokončno posvetitvijo v Izidin kult, do katere pa ni prišlo pred petnajstim letom.³⁸ Prav zaradi njega lahko presodimo, da gre za individualno in ne generično upodobitev ter da shema ni mogla biti predhodno izklesana, temveč je stela bila izdelana po naročilu, očitno prav ob prezgodnji sinovi smrti.

Nadalje v isto delavnico spada stela, ki sta jo postavila Statucij Sekundijan in Cerva sebi in pri komaj štirih letih umrlemu sinu Statuciju Sekundu (Šempeter, rimska nekropola Šempeter v Savinjski dolini; Slika 3).³⁹ Fant je upodobljen v prvem prostorskem planu, med staršema. V svoji levici drži neki predmet, glede na obliko sklepam, da gre za enakega, kot ga drži Avrelija na Marcelinovi steli, morda za ptico (?). Oblečen je enako kot oče, v tuniko in *sagum*. *Sagum* je bil od Karakalove dobe dalje sicer del vojaške uniforme,⁴⁰ v donavskih provincah pa je bil nadvse popularen od severske dobe dalje,⁴¹ pri čemer ga je nosilo tudi civilno prebivalstvo.

32 Visočnik, »"Crudeles parentes"«, 40–41.

33 O tej vrsti frizure: Ziegler, *Frauenfrisuren der römischen Antike*, 96–125.

34 Tej časovni opredelitvi bi ustrezala tudi kockasta oblika soprogovega obličja (Wrede, *Consecratio in formam deorum*, 37, op. 61; Eingartner, *Isis und ihre Dienerinnen*, 165, št. 137).

35 Pripadnici Izidinega kulta naj bi ne ustrezala tudi v držji, oblačilu in atributih (cf. Eingartner, *Isis und ihre Dienerinnen*, 77).

36 Visočnik, »"Crudeles parentes"«, 40–41. Cf. še op. 46.

37 Tudi zelo majhni otroci, kakor kaže primer nagrobnega oltarja komaj dveletnega Flora (Rim, Museo Nazionale Romano, inv. št. 135742), so očitno nosili Horusov čop, čeprav niso mogli biti povsem iniciirani v kult (Goette, »Römische Kinderbildnisse mit Jugend-Locken«, 209–210; Backe-Dahmen, »Roman Children and the "Horus Lock"«, 527–528).

38 Backe-Dahmen, »Roman Children and the "Horus Lock"«, 514–515, op. 24, 531.

39 Klemenc, Kolšek, Petru, *Antične grobnice v Šempetru*, 40–44, št. 238; Kolšek, *Rimska nekropola v Šempetru*, 48–49; Mander, *Portraits of Children*, 264–265, št. 495; Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 413–414, št. 418; Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«, 413, št. 4; Lupa 4126. *D(is) M(anibus) // Statutius Secund/ianus et Cerva con(iux) / filio Statutio Secun/do o(bito) an(norum) IIII* (transkribirano po: Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 413, št. 418).

40 Pochmarski, »Severische Reliefs«, 129; Rothe, »Clothing in the Middle Danube Provinces«, 159–160, op. 199; Migotti, »Can Soldiers on 3rd-Century Stelae in Panonnia be Recognized only by the Sagum?«, 262; Šajn, »Clothing of the Deceased«, 229–230; Ubl, *Waffen und Uniform*, 308.

41 Pochmarski, »Das sagum«, 571, 576; Rothe, »Clothing in the Middle Danube Provinces«, 159–161.

Sagum je bilo oblačilo, ki so ga nosili odrasli in ga v primeru pri komaj štirih letih umrlega Statucija Sekundina (in pa tudi Avrelija Sekundijana) lahko pojasnimo v navezavi na očeta, ki se mu umrli sin tako ikonografsko dodatno približa, kar je bilo pogosto predvsem v Panoniji in Daciji, a tudi v drugih provincah.⁴² Na drugi strani bi lahko užaloščeni starši z izbiro oblačila, značilnega za odrasle, skušali simbolno poudariti, za kaj je bil v življenju (npr. vojaška služba, odrasla doba) zaradi *mors immatura* prikrajan.⁴³

Slika 3: Stela Statucija Sekundijana, Šempeter, rimska nekropola Šempeter v Savinjski dolini; foto Ortolf Harl.

⁴² Cf. Mander, *Portraits of Children*, 68–69.

⁴³ Cf. Mander, *Portraits of Children*, 59–60.

Slika 4: Stela Kupitija Kupitijana, Celje, vzdana v zunanjo steno cerkve sv. Maksimilijana Celjskega; foto Ortolf Harl.

Drugače kot pri zgornjih nagrobnih spomenikih je na steli Kupitija Kupitijana hči, ki jo napis omenja kot tisto, ki je dala nagrobno stelo postaviti,⁴⁴ upodobljena kot ženska (Celje, vzdana v zunanjo severno steno cerkve sv. Maksimilijana Celjskega; Slika 4).⁴⁵ Kot ostali otroci je postavljena med starše, a v isti prostorski plan. V roki drži skrinjico oziroma morda šatuljo (?), njena pričeska in obdelava obraza pa močno spominjata na Avrelijo Valentino. Erwin Pochmarski je posledično sklepal, da bi obe steli lahko izklesal celo isti mojster,⁴⁶ na kar morebiti namiguje tudi dejstvo, da sta pri obeh nagrobnikih otroka postavljena v isti prostorski plan kot starši, ter ne pred njiju, kot se je sicer običajneje dogajalo v donavskih provincah. Podobno kot pri Marcellinovi steli sta plašča matere in hčere okrašena z borduro in mati v roki drži neki okrogel predmet, verjetno jabolko ali kak drug okrogel sadež.⁴⁷

44 *D(is) M(anibus) / Cup(itius) Cupitianus o(bitus) an(norum) LX / et B(a)eb(ia) Maximina c(oniux) o(bita) an(norum) L / Flav(ius) Decoratianus b(ene)fficiarius / et Cup(itia) Iuliana con(iux) / vi(v)i par(entibus) car(issimis) fac(iendum) cur(averunt)* (transkribirano po: Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 123, št. 99).

45 Schober, *Die römischen Grabsteine*, 84–85, št. 184; Hoffiller in Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, 24, št. 47; Visočnik, *Roman Inscriptions from Celeia*, 122–123, št. 99; Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«, 412, št. 2; Lupa 3119.

46 Pochmarski, »Die Werkstatt des Meisters von Celeia«, 419. Njena mati, Bajbija Maksimina, drži v rokah velik cvet, oče pa v levici *rotulus*, medtem ko desnico polaga na prsi na enak način kot Avrelij Sekundin. Prav tako tudi njegov iztegnjeni mezinček na levi roki krasi prstan, zaradi česar bi morda izbira atributov bila zgolj ena od značilnosti tega mojstra in ne bi nujno kazala na povezavo z Izidininim kultom.

47 Tako sadje kot cvetovi so bili atributi žensk vseh starosti, saj so namigovali na izobilje in

Figure otrok na stelah, pripisanih isti delavnici rimske Celeje, so očitno upodobljene na različne načine, pri čemer izstopa zlasti z Izidinim čopom individualno prikazan Avrelij Sekundijan. To kaže, da bržkone niso bile izklesane vnaprej »na zalogo«, temveč je šlo za individualna naročila,⁴⁸ o tem pa najverjetneje priča tudi izbira oblačil, s katerimi je kamnosek želel otroke vizualno približati staršem. Statucij Sekundin in Avrelij Sekundijan enako kot oče nosita *sagum*, oblačilo odraslih moških, medtem ko imata Kupitija Kupitijana in Avrelija enako kot mati na sebi tuniko ter plašč z borduro.

Pri vseh so otroci upodobljeni na sredini, pri Marcelinovi steli in steli Statucija Sekundijana tudi v prvem prostorskem planu, kakor je značilno za donavske province. Edino pri Kupitijanovi steli je hči upodobljena kot odrasla oseba, pri čemer gre nemara za posledico dejstva, da je prav ona bila naročnica stele; prav zato je verjetno sebe želela prikazati enakovredno kot odraslo, samostojno osebo, ki je (skupaj s soprogom) finančno zmožna postaviti spomenik staršem.

Že samo skupina teh stel, pripisanih isti celejski delavnici, lahko kot *pars pro toto* pokaže na raznolikost v načinu upodabljanja otrok na nagrobnih spomenikih, pri čemer dejanska starost, kot kaže, ni igrala nobene vloge, temveč se je kamnosek prilagodil željam naročnika in sporočilu, ki ga je ta z izbiro oblačil, atributov in ne nazadnje starosti upodobljenih potomcev želel posredovati zanamcem in mimoidočim. Zgolj portreti tako že na prvi pogled, brez pomoči epitafa, kažejo predvsem, da gre za nagrobno obeležje družinskih članov.

Katarina Šmid

Univerza na Primorskem

Fakulteta za humanistične študije

katarina.smid@fhs.upr.si

BIBLIOGRAFIJA

- Backe, Annika. »Römische Kinderkleidung zwischen Realität und Repräsentation.« V: *Das Bild vom Kind im Spiegel seiner Kleidung*, ur. Anette Paetz in Uta-Christian Berge-mann, 57–75, Regensburg: Schnell & Steiner, 2015.
- Backe-Dahmen, Annika. »Roman Children and the "Horus Lock" between Cult and Image.« V: *Individuals and Materials in the Greco-Roman Cults of Isis: Agents, Images, and Practices: Proceedings of the VIth International Conference of Isis Studies*. Religions in the Graeco-Roman World 187, ur. Valentino Gasparini in Richard Veymiers, 509–38. Leiden in Boston: Brill, 2018.

plodnost (cf. Mander, *Portraits of Children*, 43).

48 Polizdelke so klesale tako delavnice v večjih in manjših kamnolomih kakor tudi v mestih (cf. Djurić, »Logistika za antično umetnostjo«, 133–136).

- Boatwright, Mary. »Children and Parents on the Tombstones of Pannonia.« V: *The Roman Family in the Empire. Rome, Italy and Beyond*, ur. Michele George, 287–353. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Boppert, Walburg. »Ein freistehendes Rundmedaillon aus Worms.« V: *Akten des IV. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens = Akti IV. mednarodnega kolokvija o problemih rimske provincialne umetnosti*. Situla 36, ur. Bojan Djurić in Irena Lazar, 53–65. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1997.
- Carroll, Maureen. *Spirits of the Dead: Roman Funerary Commemoration in Western Europe*. Oxford Studies in Ancient Documents. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Coulon, Gérard. *L'enfant en Gaule romaine*. Paris: Editions Errance, 2004.
- Djurić, Bojan. »Logistika za antično umetnostjo: kamnoseška proizvodnja provinc Noricum in Pannoniae.« *Arheološki vestnik* 70 (2019): 127–54.
- Eingartner, Johannes. *Isis und ihre Dienerinnen in der Kunst der römischen Kaiserzeit*. Mnemosyne, bibliotheca classica Batava, Supplementum 115. Leiden in New York: Brill, 1991.
- Franck, Richard. »Augustus' Legislation on Marriage and Children.« *California Studies in Classical Antiquity* 8 (1975): 41–52.
- Garulli, Valentina. »A Portrait of the Poet as a Young Man: the Tomb of Quintus Sulpicius Maximus on the Via Salaria.« V: *Tombs of the Ancient Poets: between the Literary Reception and Material Culture*, ur. Nora Goldschmidt in Barbara Graziosi, 83–100. Oxford: Oxford University Press.
- George, Michele. »A Roman Funerary Monument with a Mother and Daughter.« V: *Childhood, Class and Kin in the Roman World*, ur. Suzanne Dixon, 178–89. London, New York: Routledge, 2001.
- Glaser, Franz. »Isisverehrerinnen in Noricum.« V: *Akten des IV. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens = Akti IV. mednarodnega kolokvija o problemih rimske provincialne umetnosti*. Situla 36, ur. Bojan Djurić in Irena Lazar, 127–130. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1997.
- Goette, Hans Rupprecht. »Beobachtungen zu römischen Kinderportraits.« *Archäologischer Anzeiger* (1989): 453–471.
- Goette, Hans Rupprecht. »Römische Kinderbildnisse mit Jugend-Locken.« *Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts: Athenische Abteilung* 104 (1989): 203–217.
- Hoffiller, Viktor in Balduin Saria. *Antike Inschriften aus Jugoslawien. Noricum und Panonia superior. Heft 1*. Zagreb: [s.n.], 1938.
- Hope, Valerie. *Constructing Identity: The Roman Funerary Monuments of Aquileia, Mainz, and Nîmes*. Bar International Series 960. Oxford: Archaeopress, 2001.
- Huskinson, Janet. »Disappearing Children: Children in Roman Funerary Art of the First to the Fourth Century AD.« V: *Hoping for Continuity: Childhood, Education and Death in Antiquity and the Middle Ages*, ur. Hanska Mustakallio, 91–103. Rome: Institutum Romanum Finlandiae, 2005.
- Klemenc, Josip, Vera Kolšek in Peter Petru. *Antične grobnice v Šempetru*. Katalogi in monografije 9, 2. Ljubljana: Narodni muzej, 1972.
- Kolšek, Vera. *Rimska nekropola v Šempetru: vodnik*. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 1997.
- Larsson Löven, Lena. »Children and Childhood in Roman Commemorative Art.« V: *The Oxford Handbook of Childhood*, ur. Evans Grubbs, 302–21. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Lupa. 2020. »Die Bilddatenbank Ubi Erat Lupa.« [Http://lupa.at/](http://lupa.at/).

- Mander, Jason. *Portraits of Children on Roman Funerary Monuments*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Migotti, Branka. »Can Soldiers on 3rd-Century Stelae in Panonnia be Recognized only by the Sagum?« V: *Rimska vojna oprema u pogrebnom kontekstu. Radovi XVII. ROMEC-a = Weapons and Military Equipment in a Funerary Context. Proceedings of the XVIIth Roman Military Equipment Conference*, ur. Mirjana Sanader et al., 259–71. Zagreb: Filozofski fakultet, Arheološki muzej, 2013.
- Pflug, Hermann. *Römische Porträtstelen in Oberitalien: Untersuchungen zur Chronologie, Typologie und Ikonographie*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 1989.
- Pochmarski, Erwin. »Severische Reliefs aus dem Stadtterritorium von Virunum.« V: *Akten des 3. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinziäl-römischen Kunstschaffens*, ur. Gerhard Bauchhenß, 127–39. Köln, Bonn: Rheinland-Verlag, R. Habelt, 1996.
- Pochmarski, Erwin. »Das sagum, urtrachtlicher keltischer Umhang und/oder römischer Uniformmantel.« V: *Ad fontes!. Festschrift für Gerhard Dobesch zum fünfundsiebzigsten Geburtstag am 15. September 2004*, ur. Herbert Heftner, Kurt Tomaschitz, Gerhard Dobesch, 571–81. Wien: Herausgeber, 2004.
- Pochmarski, Erwin. »Die Werkstatt des Meisters von Celeia.« V: *Scripta in honorem Bojan Djurić*. Monografije CPA 1, ur. Branka Migotti et al., 411–20. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2012.
- Rawson, Beryl. *Children and Childhood in Roman Italy*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Rothe, Ursula. »Clothing in the Middle Danube Provinces: The Garments, their Origins and their Distribution.« *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 81 (2012): 137–231.
- Schober, Arnold. *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*. Wien: Hölzel, 1923.
- Shaw, Brent. »The Cultural Meaning of Death: Age and Gender in the Roman Family.« V: *The Family in Italy: from Antiquity to the Present*, ur. David I. Kertzer in Richard P. Saller, 66–90. New Haven, London: Yale University Press, 1991.
- Sigismund-Nielsen, Hannelore. »Children for Profit and Pleasure.« V: *Age and Ageing in the Roman Empire*. Journal of Roman Archaeology: Supplementary Series 65, ur. Ray Laurence in Mary Harlow, 39–54. Portsmouth, RI: Journal of Roman Archaeology, 2007.
- Šajn, Metka. »Clothing of the Deceased Portrayed on the Roman Gravestones Found on the Territory of Slovenia.« V: *Sepulkralna skulptura zapadnog Ilirika i susjednih oblasti u doba Rimskog Carstva = Funerary Sculpture of the Western Illyricum and Neighbouring Regions of the Roman Empire*, ur. Gunthram Koch in Nenad Cambi, 223–52. Split: Književni krug, 2013.
- Šašel Kos, Marjeta. »Centenarians in the Emona Area and the Adjacent Norican and Pannonian Regions.« V: *Misurare il tempo, misurare lo spazio: Atti del Colloquio AIEGL – Borghesi 2005*. Epigrafia e antichità 25, ur. Maria Gabriella Angeli Bertinelli in Angela Donati, 175–97. Faenza: Fratelli Lega, 2006.
- Ubl, Hansjörg. *Waffen und Uniform des römischen Heeres der Prinzipatsepoche nach den Grabreliefs Noricums und Pannoniens*. Wien: Österreichische Gesellschaft für Archäologie, 2013.
- Visočnik, Julijana. »"Crudeles parentes" on the Funerary Stele for Aurelius Secundinus and his Family (CIL III 5246).« V: *Religion in Public and Private Sphere: Acta of the 4th International Colloquium The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia*. Knjižnica Annales Mediterraneae, ur. Irena Lazar in Peter Scherrer, 41–48. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Inštitut za dediščino Sredozemlja, Univerzitetna založba Annales, 2011.

- Visočnik, Julijana. *The Roman Inscriptions from Celeia and its Ager*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2017.
- Wallace-Hadrill, Andrew. »Family and Inheritance in the Augustan Marriage Laws.« *The Cambridge Classical Journal* 27 (1981): 58–80.
- Wrede, Henning. *Consecratio in formam deorum: vergöttlichte Privatpersonen in der römischen Kaiserzeit*. Mainz am Rhein: Von Zabern, 1981.
- Zanker, Paul. »Grabreliefs römischer Freigelassener.« *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 90 (1975): 267–315.
- Ziegler, Daniela. *Frauenfrisuren der römischen Antike: Abbild und Realität*. Berlin: Weißensee Verlag, 2000.

IZVLEČEK

Prispevek se na primeru skupine stel, pripisanih isti celejski delavnici, osredotoča na upodobitve otrok oziroma v prvi vrsti na razmerje med starostjo portretiranca in starostjo, navedeno na epitaflu. Te sicer običajne »anomalije« še posebej pogosto nastopijo tudi v donavskih provincah, kjer so potomci nemalokrat upodobljeni kot majhni otroci, četudi gre za (skoraj) odrasle osebe. Bodisi so bili uporabljeni spomeniki z vnaprej izklesano shemo bodisi so starši želeli s tem poudariti relacijo starši-otrok. Na skupini obravnavanih stel je le v enem primeru hči prikazana kot odrasla oseba. Temu je bržkone botrovalo dejstvo, da je bila prav ona tudi naročnica, upodobitev fantka s Horusovim čopom na drugi steli ter oblačila otrok, ki se ujemajo z opravo matere oziroma očeta, pa nakazujejo, da so vse bile izklesane individualno, po naročilu.

Ključne besede: otroci, nagrobni spomeniki, Celeja, rimska doba, stela, donavske province, Mojster iz Celeje, starost, Horusov čop

ABSTRACT

The Depictions of Children and Their Age on Steles Ascribed to the Same Celeian Workshop

The article discusses the depictions of children and focuses primarily on the relation between the age of the carved portrait and the age that is given on the epitaph. The study focuses on a group of steles ascribed to the same Celeian workshop. The steles from the Danubian provinces often reveal the usual anomalies, that is, the descendants are frequently represented as small children despite their age. This may be attributed either to the use of a pre-carved scheme or to the parents' wish to stress the relation parents – child. The group of the steles discussed includes only one daughter depicted as grown-up, in all probability due to the fact that it was she who commissioned the monument. The boy with the Horus lock on another stele, as well as the garments of the children, which match those of the mother or father, indicate that all steles of that workshop were individually custom-sculpted.

Keywords: children, grave monuments, Celeia, Roman era, stela, Danubian provinces, Master of Celeia, age, Horus lock

SUMMARY

The depictions of children appeared in Roman funerary art relatively late, the earliest examples being the Late Republican sepulchral monuments of liberti, and only spread more widely in the 2nd century AD. The basic iconographic scheme for funerary portrait monuments is more or less uniform, but the provinces or regions of Italy vary in the placement of the children between the parents. In the Danubian provinces, children are usually placed in the middle, in the first spatial plan, and there often emerges a dissimilarity between the age given on the epitaph and the carved portrait: in most cases the children are represented as younger than their real age, and in a few cases as older. In all probability the commissioners either ordered a grave monument with a pre-carved basic scheme, or else stressed the child's position within the nuclear family by exaggerating his or her youth.

Examined is a group of four grave steles that were, due to the stylistic similarities in portraits and some other decorative elements, ascribed by Erwin Pochmarski to a workshop active in the last quarter of the 3rd century in Celeia. Pochmarski named the leading master 'Master from Celeia' (Meister von Celeia).

On the stele immured in the house at Glavni trg 11, Celje (fig. 1), the daughter Aurelia is, despite her age of 30, depicted as a child, whereas her garments (tunic, overtunic with a wide border) resemble her mother's. On another stele (Pokrajinski muzej Celje, inv. no. L 82; fig. 2), Aurelius Secundianus, who died at the age of seven, is portrayed with the Horus lock, which indicates one of the initiation levels into the mysteries of Isis. As the Horus lock was cut off and dedicated to the goddess on the final admittance into her cult, that cannot have happened before the age of fifteen, and the stele was obviously not pre-carved, but was commissioned on the occasion of the boy's premature death. He is, just as four-year-old Statutius Secundus on another stele (Šempeter, Roman necropolis Šempeter in the Savinja Valley; fig. 3), dressed in the sagum, the garment of the grown-ups. The dress could on the one hand stress the sons' resemblance to their fathers and, on the other hand, their deprivation of adulthood, indicated by the sagum. In contrast to the above-mentioned steles, thirty-year old Cupitia Cupitiana (Celje, immured in the outer wall of the church of Saint Maximilian of Celeia; fig. 4) is represented as grown-up, which could be explained by the fact that it was she (together with her husband) who commissioned that grave monument and therefore proudly represented herself as an independent person, able to honour her parents by erecting for them the grave stele.

To sum up, among the steles from that workshop it is the stele of Aurelius Secundianus that stands out. The child is, due to the Horus lock, definitely individually depicted, which is probably true also for the other steles, as the garments of the children resemble the garments of the mother or the father. Only Cupitia Cupitiana is depicted as grown-up, probably because of her role as the commissioner of the stele.